

Nemzeti
Művelődési
Intézet

Harangozó Imre

Zsuzsánnától Gyümölcsoltóig...

Hagyományok február 19-től március 25-ig.

Magyarságismeret, népismeret – önismeret.

Makoldi Sándor Központ

Lakitelek – 2024.

Harangozó Imre

Zsuzsánnától Gyümölcsoltóig...

Hagyományok február 19-től március 25-ig.

Február 19-e, Zsuzsánna napja. Annak idején a híres-neves széki Zsuzsánna-bálban lassút húztak a zenészek. Mi táncoltunk s a zsúfolt, kis helyiségben gyönyörűen szállt az ének is: „*Kis pacsirta magasan száll szépen szól, / Nem láttad-e az én rózsám valahol?*” Akkor nem is gondoltam rá, hogy talán ez az ének kapcsolatban van azzal az általánosan elterjedt vélekedéssel, mi szerint, ha ezen a napon a pacsirta magasan repül, s szépen énekel, hamarosan megtörik a tél ereje, s közel már a tavasz újult!

Erről szól a bibliai történet is: Zsuzsánnát a gyönyörű fiatalasszonyt nemtelen vágytól hajtva meglesik a vének. A nő nem enged a csábításnak, a vének visszaélve hatalmukkal perbe fogták és házasságtörés vádolják. A reménytelennek tűnő helyzetben férje végig hisz felesége ártatlanságában s végül minden jóra fordul, napfényre jut az igazság s vádlókat ítélik el... Nehéz nem észrevenni a történet mögött a természeti analógiát! Zsuzsánna a jövő ígérete, a tavasz, az élet, a vének pedig a tél, a pusztulás ártó erőinek megszemélyesítői.

Érdeemes felidézni a széki Zsuzsánna bálakat záró, a név viselőit köszöntő tréfás versikét is: „*Adjon Isten néktek sok Zsuzsánna napot, / hideg eső ellen nagy bükkfa kalapot, / hogy rajunk ne maradjon a szegény állapot!*”

Február 22. Szent Péter Apostol Székfoglalásának ünnepe. Különös magyar nevét, e napot hazánkban leginkább Üszögös Szent Pétör formában emlegetjük egy elhallás alapján kapta. Az ünnep latin neve után a régi magyar fordítás szerint „*Szent Pétör ü székössége*” formában került a naptárakba s ezt értelmezte a maga sajátos logikája szerint így a népünk. Máskülönben ezt a napot – régi falvaink asszonyai és leányai– nem tartották különösebben szerencsésnek. Bálint Sándortól tudjuk, hogy e napon semmilyen új munkához nem fognak, tyúkot nem ültettek, de még a liszthez sem nyúltak. Úgy hitték, ha ezt teszik üszögös lesz a búza, megfeketedik a tojás. Azért az aldunai székelyek mondása még is kelt valamiféle reményt, miszerint: „Péter üti az üszögöt, jön a melegebb idő...”

Február 24. Szent Mátyás Apostol liturgikus emléknapja, melyet magyarul csak Jégtörő Mátyásként emlegetünk. A biblia szerint Jézus tanítványai közé tartozott egészen „János keresztségétől fogva egészen mennybevétele napjáig”. Sorshúzással választották az apostolok közé, Júdás helyébe, hogy velük együtt „tanúskodjék Krisztus föltámadásáról” – olvashatjuk az Apostolok Cselekedeteiben. Mondogatták a régi öregek, hogy Mátyás apostol a maga neve napján osztja ki a sípokat a madaraknak, hogy azok újra megszólaljanak. A nap időjárásból pedig meg lehet állapítani az esztendő termésének minőségét, de még a tyúkok tojásra vonatkozó hajlandóságát is. Ha hideg van az bizony jó termést jelent, ám ha erősen fúj a szél –kevés tojásra számíthatnak a gazdasszonyok. Bizony közeleg a tél vége, szokás mondogatni, hogy „*ha Mátyás jeget talál, töri, de ha nem talál, hát csinál...*”. A moldvai magyar hagyományok jeles őrzőjétől a klézsei Hodorog Luca nénitől hallottam, hogy ha Mátyás napján még bé van fagyva a Szeret vize – az apostol élezni kezdi a csákányát – a nap ebben az évben éppen böjti időre esik így hát kis összefoglalónkat lezárhatjuk Luca néni énekének éppen ide illő részletével: „*S e madarak énekelnek / s ez angyalok csendítenek / Sose láttam szebb gyümölcs fát / mint e Jézus keresztfáját / mett az vérrel virágozik, / Szentlélekvel gyümölcsözik / s e madarak énekelnek / s ez angyalok ünnepelnek...*”

Március régi magyar neve Böjtmás hava. Ez az elnevezés arra utal, hogy március a böjt második hónapja, így szinte minden esztendőben a nagyböjt nagy része erre az időszakra esik. Hivatalos neve a latinból származik s annyit tesz, hogy ez az idő most éppen Mars védelmében telik, aki eredetileg az ókori rómaiknál a termékenység, az erdők, a mezők, a vegetációs időszak és a kibontakozó tavasz, ugyanakkor a férfierő és a háború istene is volt.

Ez az időszak legtöbbször teljes egészében a nagyböjt idejére esik. Az egykor szigorú étkezési, szórakozási szabályok és a mulatozási tilalma mellett is kialakultak olyan szokások, hagyományok – *javarészt a parasztfűség körében* – melyek oldották, enyhítették a böjt szigorát. Szülőfalumban, Újkígyóson több ilyen, leginkább a nagyböjt idején előkerülő játékot is számon tartunk. Közéjük tartozik például a bigézés, melynek gyakorlatát most édesanyám elmondása alapján idézem föl. Ez nagyobbacska fiúk és lányok kedvelt szórakozása volt, melyet legtöbbször öten, hatan játszottak. Minden résztvevőnek szüksége volt egy nagyjából egy méter hosszú botra és egy mindkét végén hegyesre faragott, arasznyi, java részt keményfából készült bigére. Ástak egy kis lyukat az udvaron, a szélére ráfektették a bigét és a bot segítségével igyekeztek azt a lyukból felpörgetni úgy, hogy az magasra röpüljön. A levegőben pörgő bigét azután a játékosok próbálták kiütni a játéktéren kívülre. Ha azt az ellenfél csapatából sikerült valakinek elkapnia, az ütő játékos kiesett. Ám, ha az ütés sikeres és érvényes volt, megmérték a távolságot, és a játék jegyzője összeadta a csapatok eredményét.

Hosszan lehetne még folytatni az ide tartozó játékok ismertetését például a csülkőzéssel, a dólézással, vagy éppen a métázással is, de inkább ejtsünk most szót a jellegzetes és számos változatban ismert böjti leányjátékokról. Ezek leginkább a kisebb lányok esetén kanyargós vonulásból, a nagyobbaknál pedig karikázókból állnak. Ezekre, bár szép, ősi táncos hagyományaink közé tartoznak nem vonatkozott a böjti tánctilalom. Sokszor a nagylányok együtt játszottak a kisebbekkel. Ebben az esetben a játékokban fölsejlik valami ősi beavató rítus emléke is.

Hazánkban sokfelé ma is él az a hagyomány, hogy **március 4-én, Kázmér napján** – amennyiben azt az időjárás is megengedi, a méhészek kiengedik kaptáraikból a szorgalmas kis munkásaikat, hogy azok erőt gyűjtsenek. Bízhatunk benne, hogy a március elhozza a várva-várt kikeletet, – bár még vissza-visszakacsinthat a tél is. Egy szó, mint száz, a böjti szelek bizony hamar felszárítják a föld felszínét – anyáink, nagyanyáink tudták, ilyenkor a jó gazdasszony helye a kertben van, mert lehet vetni a hideget is jól tűrő mák, borsó, és petrezselyem magvait s kérni kell a most induló munkákhoz az Isten segítségét is.

Március 8-a nőnap, a nők egyenjogúságának, emberi jogainak és általános elismerésének a jeles alkalma. A világban már, több mint száz éve számon tartják, de Magyarországon is 1948-tól kezdve köszöntjük ekkor a nőket. Ez ünneplés eredendően a nemzetközi munkásmozgalomhoz kapcsolódik s az előtt a negyvenezer munkásnő nő előtt hajt fejet, akik 1857-ben New Yorkban a bérek egyenlőségért és a munkaidő csökkentésért léptek föl. Bár talán ezt ma már kevesen tudják, mégis sokan köszöntik, köszöntjük ezen a napon a lányokat, asszonyokat egy-egy szál, erre a korai tavaszra jellemző virággal! Isten éltesse és tartsa meg őket! (De egy zárójeles megjegyzés azért idekíváncozik: általában nem véletlen egy „egyezményes” ünnep napjának kijelölése, hiszen ez a Halak havának közepe, mely már a Rák tulajdonságokkal átszínezve, az anyaság ígéretét is hordozza...)

Március 10-e, a Negyven Vértanú, vagy más néven a Negyven Szentek emléknapja. A legenda szerint 320 körül, 40 keresztényt hitük megtagadására akartak kényszeríteni a Nagy Konstantin császárral dacoló, a birodalom keleti részeit uraló pogány Licinius uralma idején az örményor-

szági Szebasztéban. Azzal kínozták őket, hogy ruha nélkül egy befagyott tó jegén kellett állaniuk. Aki hajlandó volt a hittagadásra bemehetett egy a tó partján álló, fűtött fürdőházba. Közülük csupán egyetlen egy volt, aki hajlott hitének megtagadására. Negyvenen a tó jegén nyerték el a mártírok mennyei koszorúját, mert a távozó helyére beállott az egyik őr. Bálint Sándortól tudjuk, hogy ez a nap az asszonyok számára a szövés befejezését is jelentő dologtöltő nap volt. Egy mohácsi sokác történet szerint az ünnep előestéjén egy asszony szőtt. Figyelmeztették, hogy ne dolgozzék, mert holnap Negyven Vértanú ünnepére virradnak. Az egyszeri asszony hányavetien azt felelte, hogy mit bánja ő, csak szenvedjenek! Tovább szőtt és be is fejezte a munkáját. Kár volt – két hét múlva hirtelen meghalt...

Március 12-e Nagy Szent Gergely pápa lituirgikus emléknapja. Jeles történetíróink úgy tudják, hogy az ilyenkor dívó gergelyezés, gergelyjárás nemes hagyománya a 9. században élt IV. Gergely, pápa intézkedésére terjedt el, aki ezzel elődjének, az iskolák, diákok egyik védőszentjének, Nagy Szent Gergely pápának a kultuszát szerette volna kiteljesíteni. Ugyanakkor a szokáshoz társuló adománygyűjtéssel a tanítók ellátmányát is növelni. A dramatikus játékot eredetileg három diákgyerek adta elő: egy püspök és két káplánja.

Újkígyóson született Locskay József 19. századi közös szülőfalunkból való tudósítása szerint Szent Gergely napján felöltöznek a kisebb iskolás gyermekek, két, vállon átkötött színes kendő s más cifráságba, s mennek Gergelyt járni. Ennek eredménye rendszeren kielégítő pénz, tojás, s egyéb adományok gyűjtése lesz, mit a kis diákok szépen felosztanak magok között. Minden háznál a következő éneket nagyon szép kis dallammal adják elő.

Szent Gergely doktornak, / Híres tanítónknak az ő napján. / Mint elején szoktuk, / Menjünk mi is ifjak, iskolába. / Madarak is jönnek, / Seregekkel jönnek, növekednek; / És most kikeletkor, / Gyönyörű tavaszkor zengedeznek; / Egyéb állatok is, / Fűvek, termő fák is megújulnak. / Tet-szenek Istennek, / Nékiünk hasznot tesznek. / Úgy szolgálunk. / Ma az Isten mondja, / És nyilván tanítja igéjével: / Nincs drágább adomány. / Mint a jó tudomány az emberben. / Nincs drágább adomány. / Mint a jó tudomány az emberben.

Kossuth és Petőfi alakját Kárpát-medence szerte számtalanul sok népdalban, mondában és mesében örökítette meg a magyar népi emlékezet. Csupán az 1948-as centenáriumi gyűjtésben 1600 folklóradat vonatkozik Kossuth Lajos személyére. A tőlük elválaszthatatlan március idusa pedig a magyar szabadság, a független magyar államiság egyetemes ünnepe. Olyan mélyen ivódott be a magyar lélekbe, hogy minden kornak, minden hatalomnak meg kellett határoznia a hozzá fűződő viszonyulását. **De március 15-e mégis maradt annak, ami volt,** – a magyar szabadság tavaszi, reménnyel teli – már-már vallásos töltetű – ünnepnapjának, amikor a legeldugottabb magyar faluban is zászlót tűznek az emberek a jelesebb épületekre, kokárdát a kabátjuk hajtókáira.

Személyes emlékeim közül ilyenkor mindig eszembe jut a történelmi magyar határ közelében élő Ambrus Fülöp bátyám, aki haláláig a gyimesi csángók viseletén kívül más öltözetet nem hordott – de idős korában is vigyázzállásban szavalta Petőfi nemzeti dalát. Szinte látom könnyes szeméit s az ő hangján hallom a valóságosan is népköltészetté nemesedet sorokat: „*A magyarok Istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!*”

Bizony visszavonhatatlanul itt a tavasz, indul a gazdasági év, itt a kerti, szántóföldi munkák ideje. A bukovinai székelyek például Sándor napját a zab és árpa, a jászok pedig a bab legalkalmasabb vetőnapjának tudják. A halételeiről messzi földön híres dél-baranyai Kopácson pedig így köszöntik az ott is népszerű név viselőit: „*Engedje az Isten, hogy sok Sándor napját megérjünk erőben, egészségben, békességben! Isten éltesse sokáig, füled érjen bokáig!*”

Március 18-án szombaton Sándor, 19-én vasárnap pedig József napját üljük. Hármójuk közül talán hagyományaink tekintetében a leggazdagabb Józsefé. A régi öregek szerint Ő az, aki kiosztja a madaraknak a sípot, így azok énekelni kezdenek, ám, ha ezen a napon rossz az idő, az nem jó, mert akkor bizony az egész esztendőben sok halottra számíthatunk! Általános megfigyelés, hogy ezen a napon érkeznek haza a fecskék. Népünk hite szerint a fecske meg az ilyentájt megszólaló pacsirta is „*isten madara*”.

Jámbor népünk úgy hitte, hogy például ez a pacsirta esetében azért van így, mert csapongó röptével elterelte az üldözők figyelmét a menekülő Jézusról. Meg is áldotta őt az Isten – mégpedig a gyönyörű énekével! Azután az is büszkeség forrása, ha valakinek a házán fecske fészkel. Nem is szabad a fészket leverni, mert aki ezt teszi, azt valami nagy szerencsétlenség éri. Országszerte úgy vélték, hogy ez a kedves madár viszi el a leánykák tavaszi szeplőit is.

Itt felénk, az Alföld dél-keleti szegletében úgy tartották az öregek, hogy ha Sándor napján, az égen megjelenik a szivárvány s abban a széles sárga sáv is látható, akkor jó és bőséges lesz a búzatermés, ha pedig a piros sáv is széles az még jobb, mert jó minőségű és bőséges bortermésre számíthatunk!

A magyar szabadság és kikelet reményében teljes hetünk foglalatát talán a moldvai csángó-magyarok tavaszköszöntő éneke kerekíti ki a legteljesebben: „*Tavasz, tavasz, gyenge tavasz, / tavasz, tavasz, szép zöld tavasz. / Minden élt megújítasz, / fákat virágba borítasz / csak ingemet szomorítasz! / S e madárcák esszve gyűlnek, / jaj, be szépen zengedeznek...*”

Március 21-e a tavaszi napéjegyenlőség napja, egyben Nursiai Szent Benedek apát emléknapja, Sándor és József már említett napjával együtt népi hagyományunk a tavasz végérvényes diadalának tekinti. Erről szól egy az egész magyar nyelvterületen ismert népi gyerekdalunk is, miszerint „*zsákban Benedek hoz majd meleget, nincs több fázás boldog, aki él...*”, nem csoda hát, hogy **március 24-e Gábor arkangyal emléknapja,** az Isten küldötté, aki a „*jó hírt*”, magát az evangéliumot hozza. Lukács evangéliuma szerint ő közölte Máriával a hírt, mely szerint a Szentlélek által a Messiás anyja lesz. De keresztény hagyományunk Gabrielt látja az angyalban, aki Jézus születését meghirdeti a pásztoroknak, és aki az üres sírjánál az odaérkező asszonyoknak bejelenti Jézus halál fölött aratott diadalát is. Érthető, hogy ez az emléknap közvetlenül megelőzi időszakunk legnagyobb jelentőségű ünnepét, **Urunk Megtestesülésének Hírladását, melyet napra pontosan karácsony előtt 9 hónappal, március 25-én tartunk**

Az ünnep általánosan használt magyar megnevezése **Gyümölcsoltó Boldogasszony.** A nap biblikus tartalmához kötődik vallásos népünk két, a miatyánk mellett talán két legfontosabb imádsága, az Üdvözlégy Mária, valamint az ember napjának keretet adó Úrangyala: „*Idvezlégy Mária, / Manasztal vagy teljes, / Úr vagyon tevéled, / Te vagy áldott az asszonyállatok között, / És áldott a te míhednek gyimilcse Jézuskám Krisztuskám...*” Idézte fel kérésemre Gábor angyal Máriához intézett szavait egy ma már több, mint 110 évvel ezelőtt született csángó-magyar asszony a moldvai Kukujécen, ahol mára végleg elhalkult a magyar szó. Imádsága szinte szó szerint egyezik a Peer-kódex, 16. század elején papírra vetett szövegével. A Ferencesekhez kötődő népi hagyományt, hogy aki Gyümölcsoltó napján ezer üdvözlégyet elimádkozik, annak valóra válik minden jóra irányuló kívánsága. A palócoknál, katolikus székelyeknél, a gyimesi és moldvai csángóság körében, de az Alföld, különösen is a szegedi nagytáj népénél is a 20. század második feléig élő szokás volt, hogy Gyümölcsoltó Boldogasszony napjának előestéjén kisebb-nagyobb imacsoportokban bizony ezerszer mondták el az Üdvözlégyet – sokszor ez az ájtatosság alkonyattól egészen éjfél utánig is eltartott.

Ilyenkor oltják a fákat. A régi öregek úgy hitték, hogy az oltott fa ágát nem szabad letörni, mert abból vér folyik, de levágni sem lehet, mert aki ezt megteszi, megvakul.

A Gyimesekben, ahol ilyenkor sokszor még a hó uralkodik úgy mondják, ha ezen a napon rossz az idő van, akkor elhúzódik a tél és hideg lesz a tavasz is. E napot nevezik még Fecskehajtó Boldogasszony napjának is, mert a vele beköszöntő jó idő bizony lassan hazahajtja

kedves vándormadarainkat is, Ám, ha éppen megszólalnak a békák, akkor még ne jöjjenek, mert 40 napos hideg következik.

Az ünnep legfontosabb üzenetét a talán Takácsy Lajos híres gyulai kántor vagy ahogy a könyve említi „éneklész” Orgona virágok című igen népszerű gyűjteményének ide vonatkozó éneke foglalja egybe:

*És legott az örök ige leszállt szűz méhébe,
Testet öltött a nagy isten az ember képébe,
hála légyen az Istennek, aki a szent kegyelemnek
kútját megnyitotta, a szent fiát az üdvünkre ez világba adta...*